VIIDUMÄE MÄEPEA OHVERDAMISKOHT

Inspektsiooni ja proovikaevamiste aruanne 2015-2016

Mäebe küla, Saaremaa vald, Saaremaa

end. Kihelkonna kihelkond

01. – 03. mai ja 06. – 08. juuli 2015

6.-7. juuli 2016

Koostaja: Marika Mägi, PhD

Tallinna Ülikool, TÜHI, Ajaloo, arheoloogia ja kunstiajaloo keskus

Kopenhaagen-Tallinn 2016

täiendatud 2020

Sisukord

Arheoloogilise uuringu põhiandmed……3

1. Uuringud Viidumäel 2015. aastal……5
   1.1. Proovikaevamised Viidumäel 1.-3. mail 2015……5
      1.1.1. Nullpunktid……5
      1.1.2. Madalad kivihunnikud……9
   1.2. Proovikaevand järsaku jalamile (kaevand 2)……10
   1.3. Ohverdused märgalale……18

2. Proovikaevamised Viidumäel 6.-8. juulil 2015 ja 6.-7. juulil 2016……24
   2.1. Kaevand 3……24
   2.2. Kaevandi nr 3 laiendus (kaevand 6) 2016. aastal……34
      2.2.1. I (mättaalune) kiht……35
      2.2.2. II kiht……49
      2.2.3. Kokkuvõte kaevanditest 3 (2015) ja 6 (2016)……58

3. Proovikaevand kaugemal soos – kaevand 4……60

4. Põhjapoolne proovikaevand – kaevand 5……64

5. Kokkuvõte……70

Lisa 1. 2015. -2016. aasta Viidumäe leidude nimekiri ……71

Lisa 2. Leidude pildid ……75

Kasutatud kirjandus……107

Lisa 3. ^{14}C analüüside tulemused……108

Arheoloogilise uuringu põhiandmed

		Loa/teatise number: Luba nr. 13481 ja nr.15942
Mälestise / uuringu objekti nimetus:	**Viidumäe ohverdamiskoht**	Registrinumber: 30391
Aadress (mälestise / uuringu objekti asukoht): Saaremaa vald, Viidu-Mäebe küla, Viidumäe looduskaitseala 19 (30101:005:0457) kinnistu		
Koordinaadid (olenevalt objektist kas uuringuala keskpunkt, uuringuala nurgapunktid, pikemate trasside puhul otsapunktid): Vt. Maa-ameti kaardiserverist kultuurimälestised. XY: 6464746.27, 387071.15		

Proovikaevamiste käigus 2015-23016 avati neli viis kaevandit ning viidi muistisel läbi arheoloogiline detektoriuuring. Uuriti ilmselt inimkätega laotud kividest kõrgendikku nõlvaku jalamil, kaks proovikaevandit tehti jalami ees olevale märgalale, kust eelnevalt saadi terve rida relvaohverdusi. Lisaks relvadele leiti kohalikke ehteid ning puitrajatise jäänused. Kaevamised märgalal jätkusid järgneval, s o 2016. aastal.
Eraldi kaevandiga järsaku all, kuid kõrgemal alal uuriti 12. sajandi leiukompleksi, mis koosnes kahest või ühest kaheharulisest vööst koos pandlate, naastude, nugade jm juurdekuuluvaga.
Kuigi enamik leide dateerib Viidumäe ohverdamiskoha 6.-9. sajandisse, osutavad üksikud leiud ka rooma rauaajale ning muinasaja lõpule. Ilmselt oli koht pühakohana väga pikaajalises kasutuses.

Tehtud/tellitud analüüsid ja dateeringud		Välitööde juhataja ja asutus: Marika Mägi (Tallinna ülikool)
[x] ^{14}C [ ] dendro [ ] luu [ ] muu	*kaks ^{14}C proovi puidust:* *Ca 6. sajand* *Ca 13. sajand*	*Toimumisaeg:* *1.-3. mai 2015, 6.-8. juuli 2015 ja 6.-7. juuli 2016*
		Tööde tellija: *Tallinna ülikooli probleemuuringud*
		Kaevandi või uuritud ala pindala: Kaevandid nr 2-6 kokku ca 22 m^2
		Leiud (peanumber): Tallinna ülikool AI 7281

Selle aruande juurde kuuluvad:
1. Välitööde aruanne Viidumäe ohverdamiskohal 2014.

Kuupäev	Allkiri
11. jaanuar 2016	M. Mägi /*allkirjastatud digitaalselt*/

1. Uuringud Viidumäel 2015. aastal.

2015. aastal toimusid kahel korral väiksemaulatuslikud proovikaevamised Viidumäe ohverdamiskohal. Neist esimesel käidi metallidetektoriga läbi jalamist allpool olev märgala ning tehti proovikaevand järsaku jalamil olevasse kivistruktuuri. Teistel proovikaevamistel avati kaks lõiku märgalal ning üks veidi eraldi paiknev leiukoht ohverdamiskoha N-osas. Viimased proovikaevamised viidi küll lahti võetud osas lõpuni, kuid jäid plaanitust oluliselt väiksemaks, kuna algas mitmeid päevi kestnud vihmaperiood, mis muutis märgala kaevamised võimatuks. Töid on plaanis jätkata 2016. aastal.

Käesoleva (vahe)aruande lahutamatus osaks on „Eksperthinnang, inspektsiooni ja proovikaevamiste aruanne. Viidumäe Mäepea ohverdamiskoht“, M. Mägi 2014, mis on saadaval Muinsuskaitseameti arhiivis.

1. 1. Proovikaevamised Viidumäel 1. - 3. mail 2015

Inspektsiooni ja proovikaevamisi Viidumäel juhatas Marika Mägi, osalesid TLÜ arheoloogiamagistrant Riina Riiel-Mürk ja filosoofiadoktor Indrek Jets. Inspektsioonil kasutati suure tundlikkusega, pulssinduktsiooni meetodil töötavat metallidetektorit GARRETT ATX.

1.1.1. Nullpunktid

Eelneva aasta nullpunkt kiviaia Viidumäe ohverdamiskohale viiva väravakoha keskel jäi 2015. aasta välitööde jaoks jooksvaks mõõdistamiseks liialt kaugele. Seetõttu mõõtsime sisse nullpunkti 1. See asub 2014. aasta nullpunktist 110° 55 m 45 cm (joonis 1). Selline mitteümmargune mõõt on tingitud asjaolust, et esialgselt sai nullpunkt 1 mõõtmisel lähtutud märgala algusesse kinnitatud betoonpostist, millest see jäi S-suunas 31 m, enam-vähem tee käänu kohale N-küljele tee kõrval. Peale välitöid selgus, et nimetatud betoonposti kaartidele siiski kantud ei ole ning nullpunkt 1 tuli seega sisse mõõta üksnes 2014. aasta nullpunkti suhtes.

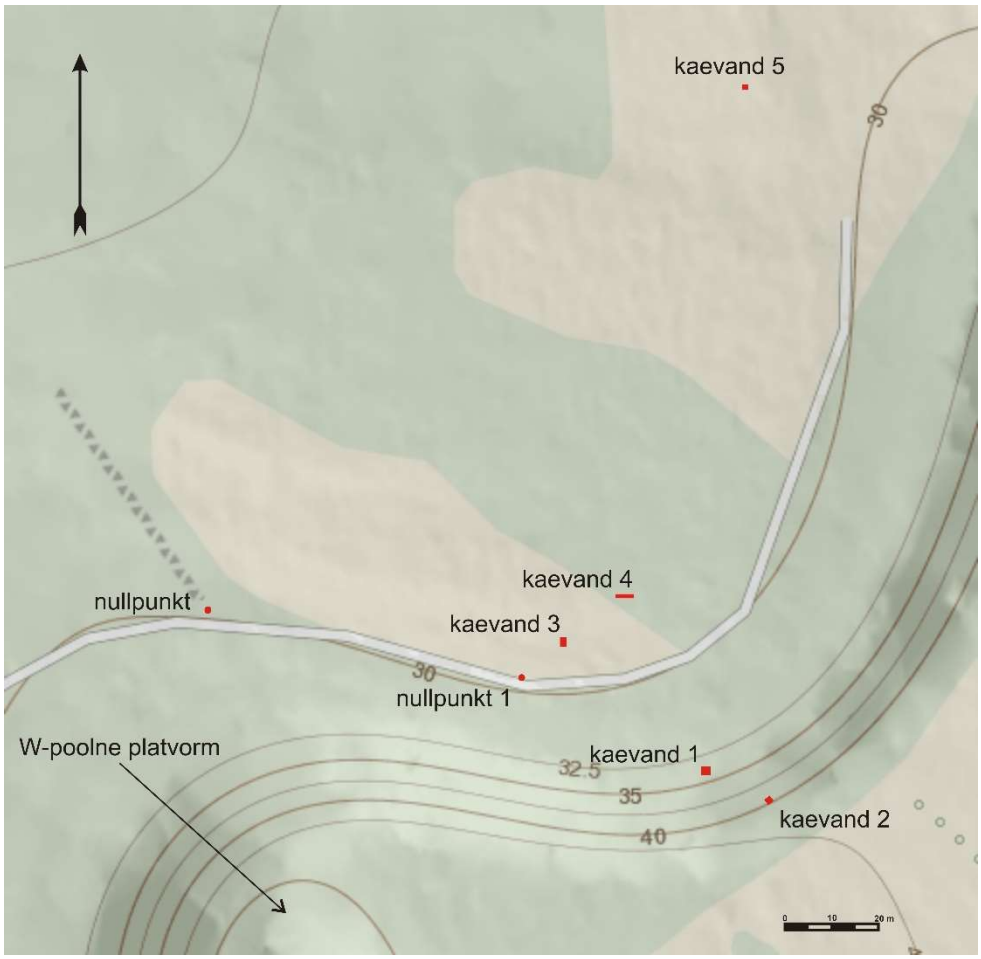

Joonis 1. 2014. ja 2015. aasta nullpunktid ja proovikaevandid. Maaameti kaardiregister.

Foto 1. Vaade järsakule ca O-poolt.

Foto 2. Viidumäe ohverdamiskoht, vaade NW-poolt.

Foto 3. Viidumäe järsak, pildistatud jalamilt.

Foto 4. Viidumäe järsaku jalam, vaade O-poolt.

1.1.2. Madalad kivihunnikud

Mitmel pool kultuskoha alal on väiksemaid, ca 1 m läbimõõduga, vahel pikergusi kivihunnikuid kõrgusega ca 30 cm. Ühte neist uurisime lähemalt. See paiknes nullpunktist 210° suunas 8 – 9 m (joonis 1). Hunniku peal kasvas sarapuu, hunniku läbimõõt oli 1 x 1,5 m (foto 5). Torkas silma, et otse kivihunniku kõrval oli muld süsimust, samas kui mujal (kuival) ohverduskoha alal on tegu hallikasmusta mullaga. Tõenäoliselt oli siinkohal tehtud tuld. Mullas leidus ka väikesi söetükikesi (söeproov 1). 25 cm sügavusel muutus pinnas kruusaseks, sarnaseks muu ümbruskonnaga.

Kivihunniku servast tuli välja leid nr 68, mis tõenäoliselt on hiline ese – ebamäärase funktsiooniga õhuke pronkspleki tükk, leiti 20 cm sügavuselt kruusast. Leid kinnitas veendumust, et eelpool kirjeldatud kivihunnikute näol on tegemist ala niitmisel kokku kogutud kividega, et need vikati ette ei jääks. Tõenäoline on oletada, et kõik taolised kivihunnikud Viidumäel on hilise tekkega.

Foto 5. Eespool kirjeldatud madal kivihunnik, pildistatud NO-st.

1.2. Proovikaevand järsaku jalamile (kaevand 2)

2015. aasta esimese proovikaevandi ehk kaevandi 2 tegime luude leiukohtade lähedusse kultuskoha idaossa, kus järsaku jalamil oli täheldatav laialivalgunud kivine terrass (joonis 2).

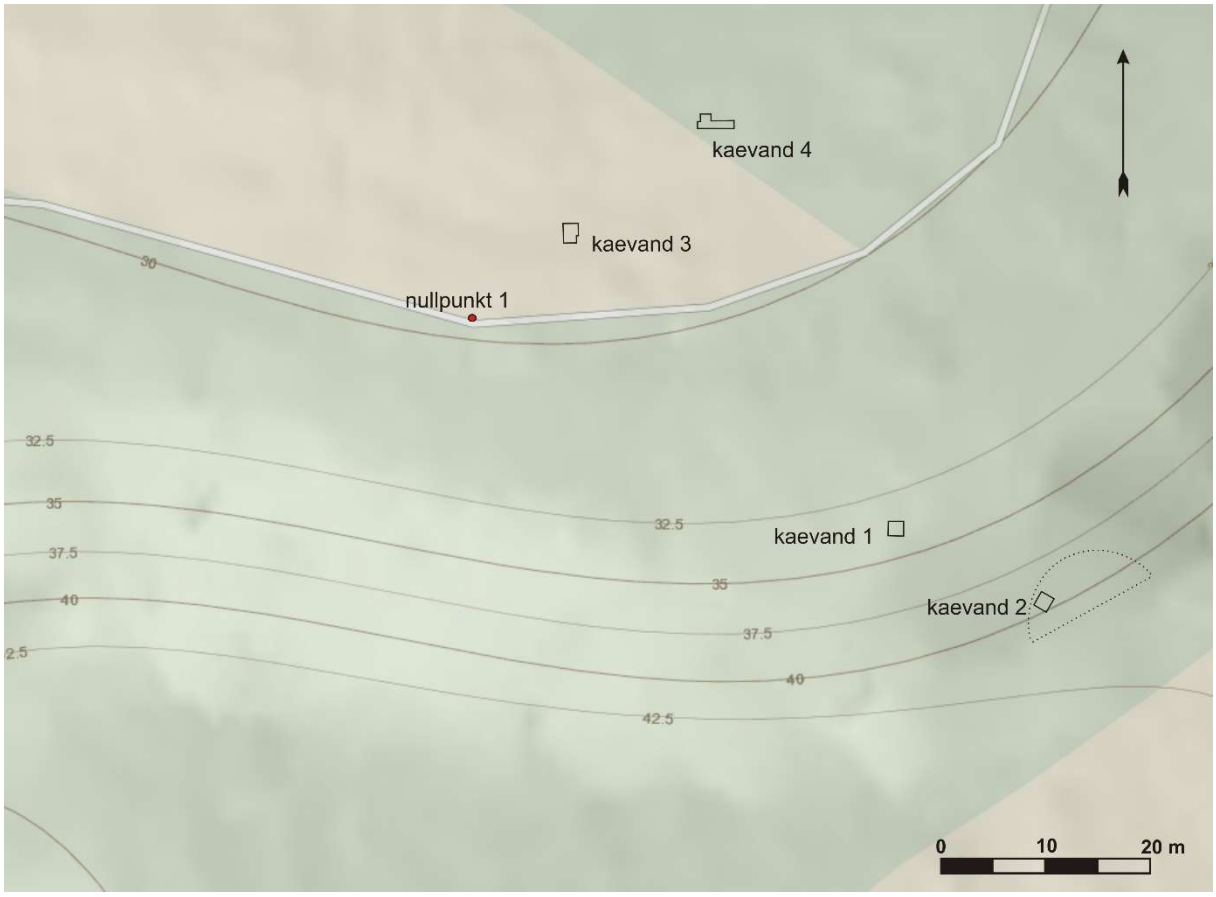

Joonis 2. 2014-2015 proovikaevandid, detailsem joonis. Maaameti kaardiregister.

Ca 15 m 2014. aasta proovikaevandist (kaevand 1) NE-pool eraldus järsaku jalamil selgelt kivine aste, mille kohta tekkis kahtlus, kas see ei võiks olla inimtekkeline. Kohati oli aste suhteliselt järsk, nii et kaks kihti kive üksteise peal selgelt näha, kohati olid kivid aga mööda nõlvakut allapoole veerenud. Tegemist oli ilmselgelt valitud kividega: astangu moodustasid ühetaoliselt ümarad, ca 15 cm läbimõõduga raudkivid, mis mõneti meenutasid tarandkalme täidisekive.

Kivine platvorm inimluude leiukoha lähikonnas oli äratanud tähelepanu juba 2014. aastal. Tegime ka ühe śurfi platvormi ca NO-äärest 1,5 m NO-suunas (foto 6). Selles

paljandus kruusasegune hallikaspruun muld, nagu kõikjal ümbritseval alal, leiud või midagi kultuurkihile viitavat puudus täielikult. 15 cm sügavusel paljandus liiv, nagu iseloomulik kogu järsakule või alale selle jalamil. Teise śurfi tegime kivise platvormi SW-ossa, hilisema proovikaevandi kohale (vt. nt. foto 9). Seal paljandusid kohe eelpool kirjeldatud kivid, millest osa tõstsime śurfist välja, kuid siis otsustasime rajada sellele kohale väikese proovikaevandi.

Kaevandi 2 tegime kivise platvormi SW-ossa. Erosioonimulla all paljandus ilmselgelt inimkätega laotud tihe raudkivide lade (fotod 9-11). Kivid olid laotud otse looduslikule liivale, s. t. samale tasemele, millest tulid järsaku ja selle jalami leiud. Allpool, s o järsaku jalami pool olid kivid säilinud ühes kihis, proovikaevandi ülemises osas aga kolmes kihis. Nimetatud kaarja platvormi all jalamil oli näha samasuguseid laiali valgunud kive, nende levikualal oli tegu ka teistlaadi taimestikuga (õigemini selle puudumisega), kui ümbritseval alal. Selliseid nõlva mööda alla veerenud kive oli kaarekujulisest platvormist kuni 7 m ulatuses.

Kaevand 2 oli ruudukujuline, piki jalamit, NE-SW-suunas 1,5 m, ristipidi samuti 1,5 m. Kaevandi kõrgemast osast ca 1 m SO-pool oli järsakul täheldatav uus astang, mille laugjalt alalt paistsid läbi kamara umbes samasugused kivid, nagu meie proovikaevandi alal. Justnagu platvormid moodustusid järsaku keskel kahes kohas ka kaevandist E-suunas, kuid neid me lähemalt ei uurinud. Ka nende juures tundus siiski olevat tegemist kividega. Võimalik, et need olid siiski looduslikud – need olid järsaku keskel ja väiksemad. Peab rõhutama, et otse proovikaevandi kohal oli järsaku nõlv siiski kõikjal enam-vähem ühtlane, ilma silmatorkavate lisaastanguteta.

Proovikaevand hõlmas kiviplatvormist vaid väikese osa. Säilinud väliskuju järgi otsustades oli kiviplatvorm oli kaarja kujuga, 13 m pikk ja kõige laiemas osas 5,3 m lai. Mingeid leide kiviladem est või selle alt ei saadud, puudus ka süsi või muu inimtegevusele viitav. Seetõttu pole konstruktsiooni võimalik ka dateerida. Lademe korrapärasus ning kivide valitud suurus ei jäta siiski kahtlust, et tegu oli inimese tööga.

Võib märkida, et kivine platvorm paiknes leidudega ala enam-vähem piiril – siit veelgi O või NO-suunas puudusid nõlvakul või selle jalamil leiud peaaegu täielikult (saime mõned rauatükid, mis võivad olla hilist päritolu). SW-suunas olev ala oli samas see,

kust informantide andmeil on leitud inimluid ning kus paiknes ka meie 2014. aasta inimluudega kaevand. Samas piirkonnas, kust leiti inimluid, oli rohkesti nooleotsi ning ka mõningaid pronksesemeid. Juttude järgi olevat kusagilt siit leitud ka võitlusnuga, millest meie käsutuses on üksnes pilt. Kaugemalt W-poolt väidetavalt inimluid ei saadud ega ole ka meie neid seal täheldanud.

Võib mainida, et ka ohverduskoha W-piiril, kus mägi on kõige kõrgem, on tegu platvormiga, mis sedakorda paikneb suhteliselt kõrgel järsakul ning võib olla looduslik (vt. umbkaudne asukoht joonis 1). Platvorm on peaaegu tasane, välisel vaatlusel kivideta ning sellelt pidi varem, kui järsakul puid ei kasvanud, avanema suurepärane vaade kogu ohverduskohale. Järsakult platvormi kõrvalt saadi rõngaspeaga nõela vars (nr 88). 2014. aastal tuli samast lähedusest välja kolmnurkpeaga, kettakujuliste otsanuppudega nõel ning otse platvormi pealt jämenevate otstega käevõru poolik. Samas lähikonnas oli järsaku sees ja jalamil erakordselt palju ebaseaduslike detektoristide kaevatud auke, mis võiks viidata selle ala leiurikkusele.

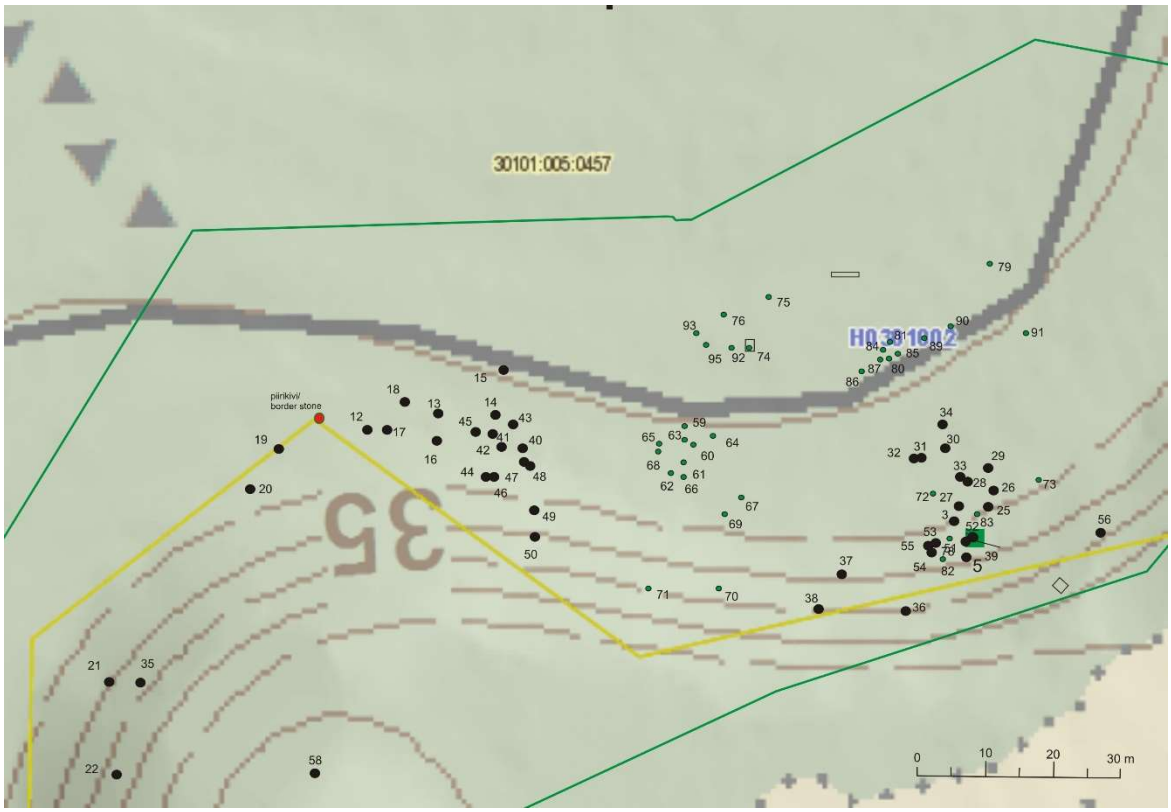

Joonis 3. Leiuplaan.

Veelgi W-suunas leiud praegustel andmetel näivad lõppevat. Seega võib oletada, et ohverduskoha mõlemad järsaku-pealsed piirid olid markeeritud inimkäte poolt

vähemalt osaliselt kujundatud platvormidega. Esemeid ohverdati ilmselt rohkem koha W-osas, inimohvrite ala jäi aga üksnes O-ossa. Lisaks toimusid ohverdused järsaku jalamil olevasse väikesesse järve (v-o ka allikakohta või kohati lahtise veega sohu).

Foto 6. Proovišurf kiviplatvormist ja proovikaevandist vahetult väljapool, jalamil. Tagaplaanil näha kamardunud kivid kahes kihis, mis moodustasid osa platvormist. Vaade W-poolt.

Foto 7. Proovikaevandi koht, vaade NW-st.

Foto 8. Inimluude leidudega ala, taga vasakul proovikaevandi koht. Vaade NW-st.

Foto 9. Proovikaevandis paljandunud raudkivide lade. Vaade N-poolt. Vasakul keskel on kive hõredamalt seoses meie eelneva proovišurfiga.

Foto 10. Sama lähemalt.

Foto 11. Kivide eemaldamine proovikaevandist. Näha, et kivid on laotud otse liivakihile. Vaade N-poolt.

Foto 12. Proovikaevand ja sellest välja tõstetud kivid. Vaade N-poolt.

Foto 13. Kivide tagasiviskamine proovikaevandisse.

1.3. Ohverdused märgalale

Viidumäe leiukoha madalamas osas on tegemist märgalaga, mille umbkaudsed mõõdud on ca 130 m (WNW-OSO) x 110 (ristipidi) ning pindala ca 0,1 ha. Lohuna maapinnas on praegune märgala jälgitav osadel Maaameti reljeefikaartidel (joonis 4), detailsematel internetist kättesaadavatel kaartidel see välja ei eristu. Lisaks asus Viidumäe leiukohast SW-pool kuni 20. sajandi alguseni järv, mis on kunstlikult kuivendatud. Eriti juhul, kui Viidumäe nõlvakul koha kasutusajal ei kasvanud puid (viited sellele vt. 2014. aasta aruandest ja eksperthinnangust), muutis järv koha lähiümbruse ilmselt veelgi ebatavalisemaks. Järv on kaardistatud kõigil ajaloolistel kaartidel. Võimalik, et järv ja väiksemad jõed toimisid ohverdamiskoha kasutusajal kommunikatsiooni mõttes ühenduslülina, s t sealtkaudu pääses asustatud aladelt väiksemate veesõidukitega hõlpsasti ohverdamiskoha vahetusse lähedusse.

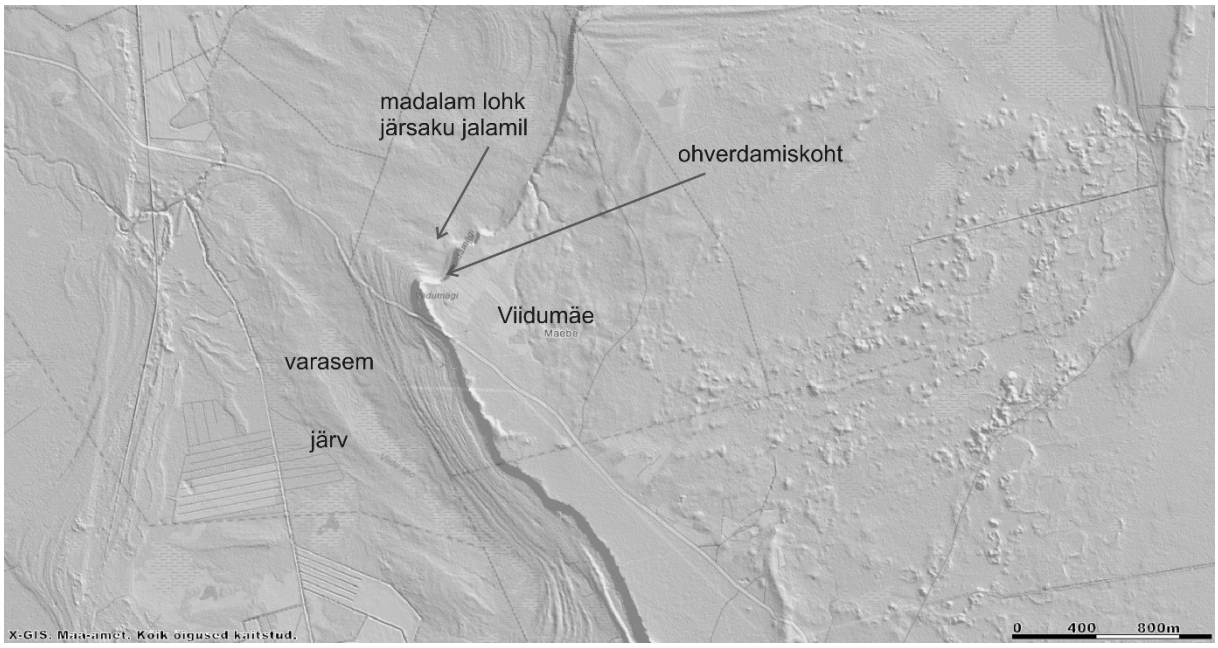

Joonis 4. Reljeef Viidumäel ja ümbruskonnas. Maaameti kaardiregister.

Tundlikum metallidetektor osutas, et rohkesti esemeid oli ohverdatud ka ohverduskoha kõrval olevale märgalale, eriti kuivema maa kõrval paiknevasse madalamasse lohku, mis varakevadel oli maastikul ka palja silmaga nähtav. Lohu alal oli maikuus siin-seal lahtist vett, enamasti oli aga tegu lihtsalt liigniiske pinnasega. Olime alal otsinud ka 2014. aastal, siis ei saanud me aga (tavalise) metalliotsijaga ühtegi signaali. Lisaks

tundlikumale detektorile soodustas signaalide püüdmist ilmselt ka sobivalt niiske pinnas.

Madalam lohk oli W-O-suunaliselt, s.o piki kuivemat ja kõrgemat maad ning veidi eemal järsaku jalamit, 60 m pikk ning ca 20 m lai. Tegelikult jätkub märgala N-suunas kaugemale, kus on tegu veelgi niiskema pinnasega ning lahtisema veega, kus vett leidus mingil määral ka kuival augustikuul. Meie detektor seal signaali enam ei andnud. Põhjuseks võib olla, et ohverdatigi üksnes kaldapoolsemale alale, aga võib ka olla, et kaugemal N-pool on ohverdused signaali andmiseks lihtsalt liiga sügaval.

Enamik sooleide tuli välja ca 40 cm sügavuselt. Kaevates umbes labida sügavusse, tuli auku kohe sisse vesi ning leide tuli edasi otsida sisuliselt käsikaudu. Torkas siiski silma, et enamik leide tuli kohast, kus tume turbamuld asendus hallikasvalge põhjamudaga. Võimalik, et tegu oli kunagise, ilmselt avatud veega veekogu põhjaga ja esemed olid seega lihtsalt lebanud vees põhja peal. Kui oli võimalik kindlaks teha asendit, olid kõik esemed horisontaalasendis.

Kahe relvaleiu puhul (nr 75 ja 76) tuli koos relvadega välja suurem, ca 30 – 40 cm läbimõõduga ümmargune raudkivi. Mujal taolisi suuremaid kivisid ei paistnud (kuigi mujale soo sisse muidugi ei näinud), mistõttu on võimalus, et kivid olid kinnitanud ohverdusi järve või soo põhja – nt olid relvad mingis kotis, mis seotud kivi külge vms. Üks odaots (nr 76) oli otsapidi kivi all.

Umbes madalama lohu keskel oli taas üks madal kivikogum, mis muude taoliste järgi otsustades võiks olla hilisem. Tuleb siiski pidada võimalikuks, et tegu oli juba algselt 3 - 4 m ulatuses N-poole, märgala sisse ulatuva kõrgema alaga, laius ca 2 m. Sellest kõrgendikust W- ja N-pool olid maikuus lahtise veega lombid, mille ümbrusest tulid välja suuremad relvaleiud. O-suunas oli maapind veidi kuivem, kuid ikkagi liigniiske, s t kunagi ilmselt olnud madal järveke. O-pool leidus ka rohkem väiksemaid asju, sh ehteid.

Foto 14. Soine ala relvaleidudega. Vaade S-poolt.

Foto 15. Relvaleiu nr 75 leiukoht, vaade S-poolt.

Foto 16. Odaots, nr 75 relvaleiust.

Foto 17. Nr 76 leiukoht ning august välja tõstetud suurem kivi. Vaade S-poolt.

Foto 18. Nr 75 leiukohast välja tõstetud suurem kivi. Vaade S-poolt.

Foto 19. Leid nr 84. Näha, et odaots on lebanud valge põhjamuda peal.

Foto 20. Rõngaspeaga nõela (nr 85) leiukoht.

Foto 21. Vaade kunagisele järvele või soole O-poolt.

2. Proovikaevamised Viidumäel 6. - 8. juulil 2015 ja 6.-7. juulil 2016

Kaevamisi juhatasid Marika Mägi ning Riina Riiel-Mürk, kes teostas seal oma arheoloogiliste kaevamiste juhendamise praktikat. Osalesid Indrek Jets, Tyge Andersen**,** Heiki Mürk, Edvards Puciriuss ja Jan-Willem Ausems.

6. juulil hakkas alates keskpäevast sadama lausvihma, mistõttu töö tuli katkestada, kuna registreerida oli keeruline. Planeeritud tööd on kavas lõpetada 2016. aastal.

2.1. Kaevand 3

Proovikaevandi (kaevand nr 3) tegime relvaleidude 73 – 74 leiukohta, laiendades seda nii, et relvade leiukoht jäi umbes keskele. Eesmärgiks oli selgitada relvaleiu tingimusi ning seda, kas lähikonnas võiks leiduda kultuurkihti ja võimalikke orgaanikajäänuseid. Kaevandi esialgsed mõõdud olid 1 x 1 m, kuid peagi tuli seda põhjapoolmikus pea igas suunas ca 50 cm ulatuses laiendada, mistõttu proovikaevandi lõplikeks mõõtudeks jäi 1 x 1,26 x 1,8 m (joonis 5).
Edaspidistel joonistel on kõik kõrgused antud mõõdetuna kultuskoha W-otsas väravakohas mõõdetud nullist.

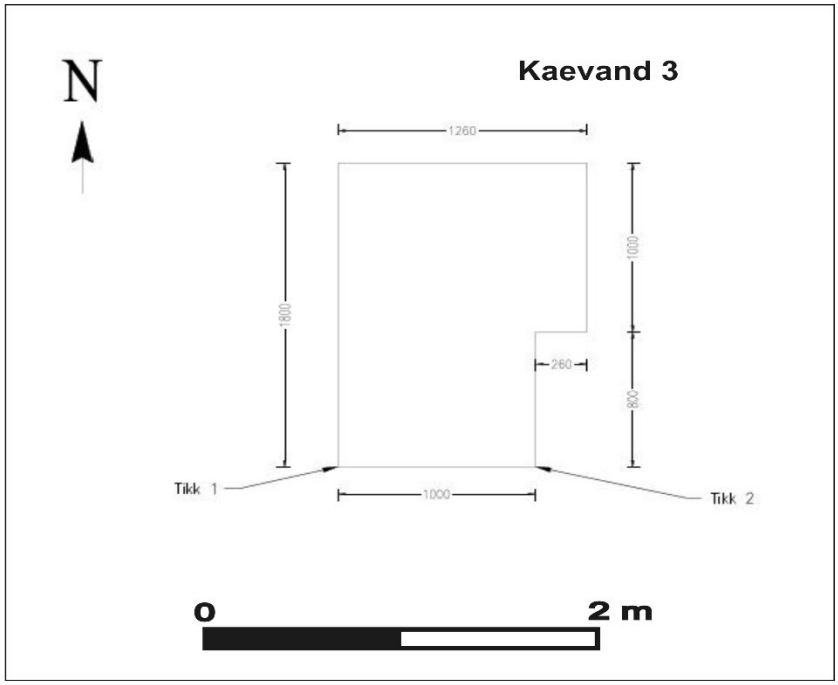

Joonis 5. Kaevand 3.

Kaevandisse hakkas üsna kohe tulema sisse vesi, osutades, et relvaleidudega ala oli ilmselt niiskem, kui sellest N-poole jääv ala (kuhu tegime proovikaevandi 4). Võimalik, et relvaleidude senise ala piires on tegu omaaegse allikakohaga.

Mustjaspruuni turbakihi all eriti kaevandi O- ja NO-servades tuli alates ca 20 cm sügavuselt turbamulla seest põlenud söetükikesi, väikeseid põlenud ja põletamata luukilde. Umbes 40 cm sügavuses paljandus esialgse kaevandi N-servas heleda põhjakihi peal mingi lame puuese, mis suuremas osas ulatus kaevamata ala sisse. Jäi mulje, et puit on töödeldud. Kuna kõik kultuurkihile viitav jäi kaevandis laias laastus N-poolmikusse, otsustati kaevandit selles suunas laiendada.

Laiendamise käigus selgus, et nimetatud lapik puuese oli suhteliselt väike ja võrdlemisi õhuke justnagu plangu katke. Hoopis rohkemal määral paljandus puidujäänuseid aga kaevandi N-poolmikust, s t eelkõige laiendatud alast. Juba ca 5 cm sügavusel tuli siin välja teritatud otsaga 2-3 cm jämeduse puupulga katke; hiljem leiti taolisi kaevandi alalt veel mitmelt poolt, eriti aga kaevandi N-poolmikust.

Kaevandi N-poolmikus paljandus alates ca 33-35 cm sügavuselt suurematest palkidest konstruktsioon. Kaevandi keskele jäänud, O-W-suunalise palgi jäänus oli ca 15 cm paksune, kaevandi osas 70 cm pikkune, veidi üle 20 cm laiune, silma järgi otsustades neljakandilise läbilõikega (joonis 6). Umbes kaevandi N-poolmiku keskel ulatus nimetatud palgijäänuse osalt sisse, osalt peale teine, veidi väiksem palgijäänus. See oli N-S-suunalisena säilinud 50 cm ulatuses, paksus 5 cm, laius 8 cm. Tundus, et alumisse, suuremasse palki on tehtud õnarus pealmise palgi kinnitamiseks, s t tegemist võiks olla koerakaelanurgaga.

Puidujäänuste vahel kaevandi N-poolmikus oli põhjakiht väga tihke ja kõvem, kui mujal. Selle peal leidus eriti rohkesti söetükikesi, mis ilmselt osutasid sellele, et konstruktsiooni ülemised osad olid põlenud. Ka säilinud palgid olid siit-sealt mustad, arvatavalt tuld saanud. Torkab silma, et põhjakiht puidujäänustest S-pool, seega suures osas meie esialgsest proovikaevandist, koosnes hoopiski liivast. Tasub märkida, et kõik leiud märgalalt, mille leiutingimusi suudeti lähemalt jälgida (s t need ei paiknenud kohtades, kus kohe sissekaevamise järel täitus śurf veega), tulid sarnase heleda liivakihi pealt (vt eespoolt).

Palkide pealt tuli välja mitmeid töödeldud puutükke, tavaliselt ümmarguse läbimõõduga (ca 2-3 cm) ja sageli teritatud otsaga. Poolviltu risti olevaid puidujäänuseid on kogu palgi kõrguse ulatuses veelgi. Tõenäoliselt oli konstruktsioon kokku kukkunud, võimalik, et tulekahju käigus. Puiduga seoses ja otse palgi küljel ning all leidus kohati veidi suuremaid luid.
Puidujäänused algasid laiendatud osas ca 5 – 10 cm kõrgusel pinnasest ning algul oletasime neid hilisemaks. Tõenäoliselt oli siiski tegu relvaleidude kaasaegse konstruktsiooniga, sest selle alumine osa tugines vahetult põhjakihile nagu relvadki. Puidust võeti ^{14}C-proov, mis saadeti analüüsimiseks Poznani laborisse Poolas (Poz-75894). Tulemused on järgmised:
võimalikkusega 68.2%:

- 430 AD (52.6%), kalibreeritult 493 AD;
- 510 AD (5.4%), kalibreeritult 518 AD;
- 528 AD (10.2%), kalibreeritult 541 AD.

Võimalikkusega 95,4%:

- 420 AD (95.4%), kalibreeritult 565 AD.

Teine ^{14}C proov teisest välja kaevatud puutükist osutas aga 13. sajandile:

68.3 (1 sigma) cal AD 1220- 1283

95.4 (2 sigma) cal AD 1160- 1305

1364- 1384

Median Probability: 1250

Radiosüsiniku proovid osutavad seega kahele ajajärgule: umbes 6. ja 13. sajandile. Kuna leiud antud kohast kuuluvad tõenäoliselt 6.-9. sajandisse, võib oletada, et see oli ka aktiivsete ohverduste perioodiks. Kaevandist nr 5 (vt edaspidi) välja tulnud 11.-12. sajandi vöökompleks ning järsaku kõrgemast osast saadud 13.-14. sajandi hoburaudsõlg osutavad sellele, et kohta tegelikult kasutati edasi ka peale rohkeid esemeohverdusi, kuni keskaja esimeste sajanditeni välja. Ilmselt on sel ajal osalt ehitatud või parandatud ka vesisel alal olnud puitkonstruktsiooni.

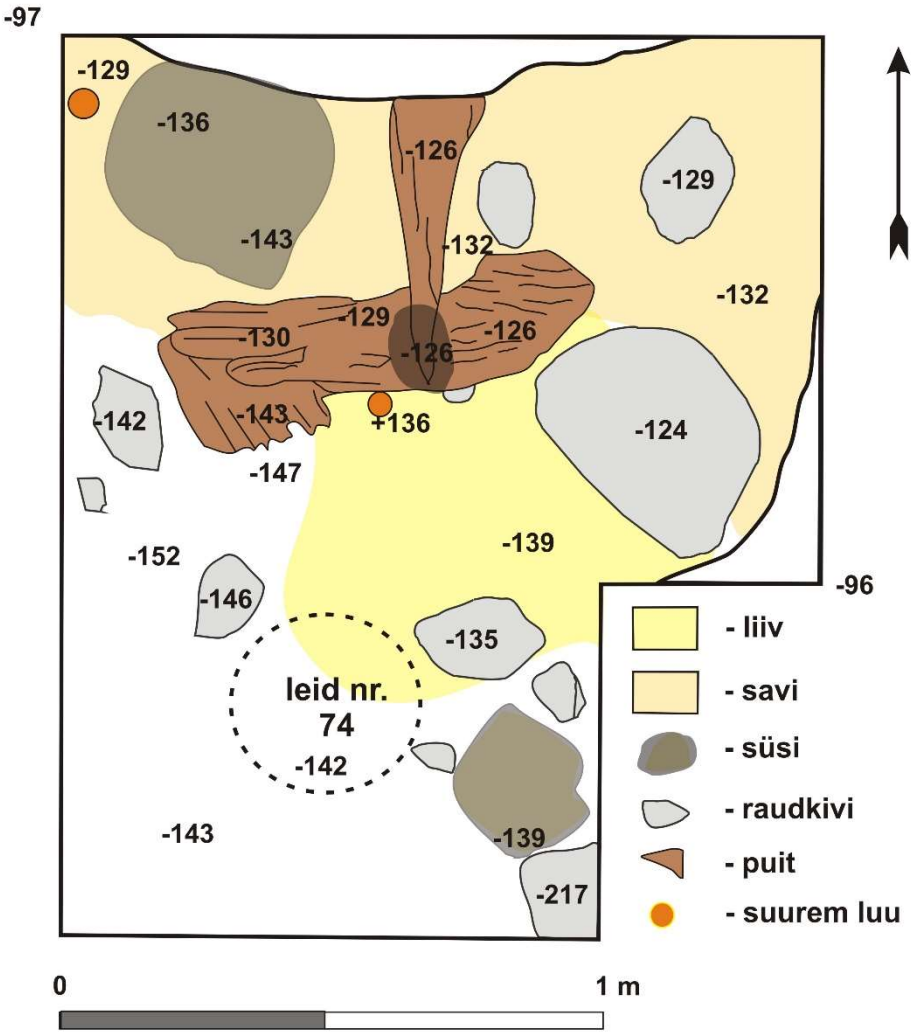

Joonis 6. Kaevand 3.

Hele savikas põhi paljandus ca 40 cm sügavusel ning eespool kirjeldatud puitkonstruktsioon toetus otse sellele pinnasele. Kõik senised andmed viitavad seega, et meie proovikaevandi N-poolmikus olime sattunud keskmise rauaaja puitrajatise jäänustele, millest lisaks palgijäänustele annavad tunnistust ka savikiht (savipõrand?), söe- ja luuleiud ning pealmises kihis leiduvad rohked töödeldud puidu jäänused. Hoone vm ehitis on ilmselt põlenud ning säilinud seega üksnes selle alumine osa.

Foto 22. Puitkonstruktsiooni väljapuhastamine, enne vihma algust. Vaade S-poolt.

Foto 23. Puitkonstruktsiooni väljapuhastamine, vaade O-poolt.

Foto 24. Töödeldud pulk kaevandist 3.

Foto 25. Kaevand 3 vihmasaju järel. Vaade SSW-poolt.

Foto 26. Kivid ja suuremad puidujäänused kaevandis 3. Vaade SO-poolt.

Foto 27. Puitkonstruktsioon kaevandis 3. Vaade SO-poolt.

Foto 28. Kaevand 2. Vaade W-poolt.

Foto 29. Puitkonstruktsioon, kahe palgijäänuse liitekoht kaevandis 3. Vaade S-poolt.

Foto 30. Puitkonstruktsioon kaevandis 3. Näha, et palgid on pealtpoolt söestunud. Vaade SW-poolt.

Foto 31. Kaevand 3, savine aluspind ja kivid kaevandi NO-osas, puitkonstruktsioonist vahetult väljapool. Vaade S-poolt.

Nagu eespool juba märgitud, raskendas proovikaevamisi järsku alanud lausvihm, mis kestis päevi. Juba lahti võetud kaevand täitus üsna kohe triiki veega ning kaevamiste lõpetamiseks pidime sealt konstantselt vett välja tõstma. Olukorda raskendas veelgi asjaolu, et tegu on looduskaitse-alase maaga, kuhu näiteks puudub ligipääs autoga ning kus puudusid ka igasugused lihtsamad võimalused vee ärajuhtimiseks. Kaevandi tulemuste registreerimine ilmselt kannatas veidi selliste olude all, kuigi üritasime teha oma parima.

Kaevandi 3 lähedusest tuli ala metalliotsijaga läbikammimisel välja veel üks odaots, nr 95, mis paiknes nagu teisedki märgala leiud ca 35-40 cm sügavuses kohas, kus algas heledam põhjakiht.

Foto 32. Odaots nr 95. Vaade NO-poolt.

2.2. Kaevandi nr 3 laiendus (kaevand 6) 2016. aastal

2016. aastal toimunud proovikaevamistel laiendati kaevandit nr 3 soisel alal Viidumäe järsaku jalamil. Täpsemalt rajati kaevand nr 6 kaevandist nr 3 3 m põhja poole, kuid laiendati tööde käigus nii, et see liitus (tolleks hetkeks kinni aetud) kaevandiga nr 4. Kaevandi ruudud tähistati 7-12 S-N-suunas ja h-j O-W-suunas. 2016. aasta kaevandi (nr 6) lõplikuks ulatuseks kujunes 13,5 m^2.

Tööd toimusid 6.-7. augustil 2016. Osalesid Marika Mägi, Maris Övel, Indrek Jets, Tyge Andersen ja Kaupo Surva. Erinevalt 2015. aastast, mil kaevandid täitusid vihma tagajärjel otsekohe veega, ei sadanud sel korral kaevamiste ajal kordagi ning vett mitte kusagil kaevandisse sisse ei tulnud. See võimaldas täpsemat registreerimist, mistõttu kaevati kahes kihis. Sellest tulenevalt on 2015. ja 2016. aasta kaevandite joonised veidi erinevad – 2016. aastal registreerisime enne põhjani jõudmist vaid ühe kihi, mis nüüd vastab enam-vähem 2016. aasta kihtide I ja II vahele.

Foto 33. Kaevandi nr avamine, vaade lõuna poolt.

2.2.1. I (mättaalune) kiht

Kõigepealt eemaldasime labidatega 25-30 cm turbamulda, kuni piirini, mil pinnasesse ilmusid väikesed söetükikesed ja tõenäolised purrustunud liivakividest tekkinud heledamad laigud. Labidatega eemaldatud kihi all paljandunud kihis leidus võrdlemisi rohkesti sütt, üksikuid luukilde ja kõdunenud puitu. Siit edasi kaevasime kühvlitega, kuid ei kasutanud sõela, kuna turbane pinnas oli niiske ja väga kokkukleepuv.

Kõdunenud puit ja söetükid sarnanesid 2015. aasta kaevandist saaduile. Ruudus 7/h jätkus 2015. aasta kaevandis osaliselt välja puhastatud puunott veel ca 35 cm ulatuses ning lõppes siis. Lisaks meenutasid mõned puutükkidest neid toikaid, mis saadi 2015. aastal, kuigi polnud säilinud samavõrra terviklikul kujul. Nimetatud kihi alt paistsid üksikud suuremad kivid. Ruutude 7-8/h-i ümbrusest leidsime ühe (looma)hamba ning mingi looma lõualuu tüki koos hammastega.

Ruutudes 9 hakkas söetükikeste hulk selles kihis vähenema ning siit edasi, kaevandi põhjapoolmikus, oli üldiselt palju vähem söest kihti, kui lõunapoolmikus (välja arvatud mõned söesed laigud). Tuli välja ka kõdunenud puidu vöönd, mis jooksis NO-SW-suunaliselt alates ca ruutude 9-10/h vahelisest tikust kuni ruudu 7/h N-osani. Puiduvööndi (mis I kihi väljapuhastamisel tundus olevat üks palgijäänus) laiuseks oli umbes 12 cm.

Ruudu 9/h NW-sektoris paljandus juba I kihis kruusane kõrgem ala, mis jätkus N-suunas kõigis h ruutudes. Ruutude 9/h NO-veerandikus ja ruudus 9/i ei paljandunud I kihis midagi märkimisväärset, välja arvatud mõningad söetükikesed.

Ruutudes 10/i-j tuli nähtavale kõrgem kivine ala, mis oli O-W-suunas kuni 1 m ulatuses pikergune. Kaevandi NO-otsatikust lõuna ja kagu poole paljandus sissekaeve, meie 2015. aasta suurim relvaleid nr 75 (kaheteraline katkine mõõk, kaks odaotsa, angoo). Ruudu 12/j kirdenurgast tuli välja relvaleiuga koos olnud kivi, mille olime visanud tagasi leidmisel kaevatud auku, otseselt leiukoha kõrvale.

Ruutudes 10-12/h-j leidus pinnases kõikjal söetükikesi, kuid palju vähemal määral, kui lõunapoolsemates ruutudes või 2015. aasta kaevandis. Ruutudes 10(11)/i-j paljandus kivine kõrgendik. Kaevandi lääneosas, ruudus 10-11/i tuli välja kaks pikergust veidi suuremat kivi, mis reastusid N-S-suunaliselt. Neist lääne poole jäi selles kihis vaid muld, ida poole aga eespool mainitud kivine kõrgendik. Kõrgendikus oli antud kihis tegu rohkete väiksemate tugevasti põlenud kividega. Nende juures oli ka söetükikesi, kuid mitte rohkemal määral, kui ümbritseval alal. Ruudu 10/j keskel paljandus suurem piklik kurruline raudkivi.

Kivise kõrgendiku põhjaservas oli OSO-WNW-suunaline ja 10-15 cm laiune söene vöönd (söestunud palk?). Siin-seal leidus selle kõrval orandźe laike, ilmselt tugevasti põlenud savist. Üksikud veidi suuremad raudkivid paistsid selles kihis ka ruutude 10/h SW-veerandikus. Tikust 12/k 20 cm loode pool tuli välja korrapäraselt ringikujuline söelaik läbimõõduga 10 cm.

Ruudu 11/i keskel paljandusid selles kihis mõned suuremad raudkivid. Veel üks selline kivi leidus ruudu 12/i SO-nurgas. Nimetatud kividest põhja pool paistsid ruudus 12/i selles kihis hallikasvalge savi laigud.

Foto 34. Kaevandi 6 põhjapoolmik peale mättakihi eemaldamist. Vaade ida poolt.

Foto 35. Kivine-kruusane kõrgendik ruutudes 10/i-j. Vaade ida poolt.

Foto 36. Kivine kõrgem ala välja puhastatud kujul, I kiht. Vaade ida poolt.

Foto 37. I kiht esialgses kaevandis, ruutudes 12-12/h-j. Vaade ida poolt.

Foto 38. Vaade kivisele kõrgendikule kaevandi põhjaservast. Esiplaanil oleval alal oli vähe nii kive kui ka söetükikesi. I kiht.

Foto 39. Söestunud puidujäänused I kihis ruudus 11/j. Vaade ida poolt.

Foto 40. Mätta võtmine kaevandi lõunapoolmikust. Vaade põhja poolt.

Foto 41. Peale mättakihi eemaldamist kaevandi lõunapoolmikus. Vaade lõuna poolt, 2015. aasta kaevandi kohalt.

Foto 42. Lõualuu (leid nr 123) *in situ*.

Foto 43. Puidujäänused kaevendi lõunapoolsema osa I kihis. Vaade S-poolt.

Foto 44. Puidujäänused kaevendi lõunapoolsema osa I kihis. Vaade ida poolt.

Foto 45. Puidujäänused kaevendi lõunapoolsema osa I kihis. Vaade ida -poolt.

Foto 46. Kahe kaevandi osa vahele jäetud profiilipeenar, vaade lõuna poolt.

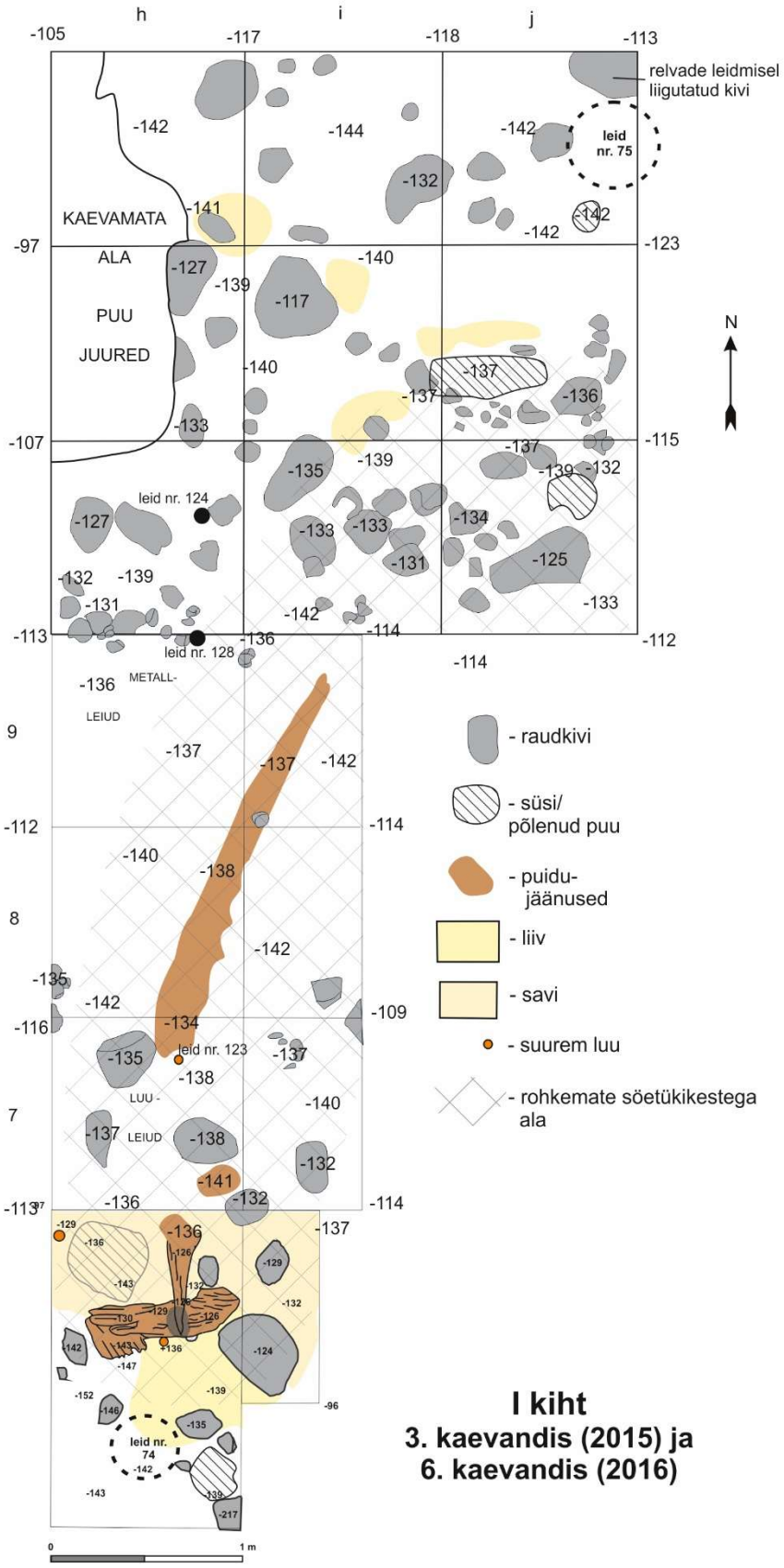

Joonis 7. I kiht.

2.2.2. II kiht

II kihis eemaldasime kõik lahti olevad väikesed kivid ja erinevat värvi laigud. Peaaegu kõikjal paljandus savikas aluspinnas, mille seest paistsid raudkivid, mis aga ei näinud moodustavat mingit struktuuri.

II kihi väljapuhastamisel ilmnes ruutudes 7/h-i, et kultuurkiht oli siin tegelikult väga õhuke, max 5 cm paksune, olles siiski intensiivsem, kui kaevandi põhjapoolmikus. I kihi tasapinda eemaldama asudes paljandus juba mõne cm sügavusel savikas aluspind. Söetükikeste hulk vähenes märgatavalt ning juba mõne cm sügavusel kadusid need sootuks.

Looduslik aluspind polnud tasane, vaid konarlik. Ruutudes 7 laskus see NO-suunas. Kohati leidus aluspinnas ca peasuuruseid raudkive, eriti ruudu 7/h O-poolmikus ja ruudus 7/i. Viimases oli neli suuremat kivi, nende vahel kollakasorandźi savika pinnase laik.

Eespool nimetatud puidujäänuste vööndi edaspidisel väljapuhastamisel selgus, et see näis tegelikult koosnevat erisuunalistest puutükkidest, mis ei näinud eraldi võttes olevat paksemad, kui mõni cm. Selle puiduvööndi SW-poolne ots ulatus veidi suurema kivi peale. Puidujäänustest ida pool oli aluspind kõrgem ja savikas, milles eriti ruudus 8/i leidus veidi suuremaid söestunud puidu tükikesi. Neist jäi mulje, nagu oleks tegu risti-rästi vajunud puukeppidega.

Puiduvööndi pikkus meie selle aasta kaevandis oli ca 175 cm; see ei jooksnud päriselt kokku 2015. aasta kaevandist saadud-S-suunalise vööndiga. Puidujäänuste kohe kõrval SW-pool oli ilmselt juba looduslikus pinnas olnud pikergune lohk, mis kulges 30-40 cm laiusena täpselt piki puidujäänuseid. Lohus oli märkimisväärses koguses söetükke. Tõenäoliselt oligi puit ja süsi säilinud just nimetatud lohus tänu niiskemale keskkonnale, samas kui see lohu ümbruses oli enamasti kõdunenud.

Tiku 8/h ümbruses oli kaevandi seinas näha väiksematest kividest koosnev kõrgem ala. Samasugune ala oli kaevandi põhjapoolmiku SO-osas ja lõunapoolmiku NW-nurgas.

Ruudu 9/h keskelt veidi S-poolt saime terve rea väikeseid metall-leide, millest osa pärines ambsõlgedest. Osa leide saime ka äravisatud mulla hunnikust, kuid needki pidid pärinema eespool nimetatud alalt. Võib veel märkida, et loomahambaid ja (looma?) luid leidus enam lõunapoolmiku SW-veerandikus, ruudus 7/h.

Ruudu 10/i keskel paljandusid neli keskmise suurusega raudkivi, mis näisid ümbritsevat 20-30 cm läbimõõduga tühja ala (võimalik postikoht?). Sellelt alalt leidsime sütt. Ruudu 10/j keskel paiknes selles kihis jätkuvalt suurem pikergune raudkivi. Ülejäänud kivid olid enamasti eemaldatud I kihi äraviskamisega. I kihi kirjelduses mainitud ümmargune söelaik tikust 12/k loode pool osutus ca 1 cm paksuseks söestunud ümmarguseks puuesemeks. Puidu struktuur oli sealjuures horisontaalne.
Kive leidus rohkemal määral ruutudes 11-12/h, kus kasvas pihlakas. Jäi mulje, et puu kasvas veidi kõrgemal kohal, võimalik, et kivilademe peal. Selles kihis kõikjal, kus ei olnud tegu kividega, oli pinnas tugevasti savikas, arvatavalt looduslik aluskiht.

Foto 47. II kiht kaevandi põhjapoolmikus, vaade ida poolt.

Foto 48. II kiht kaevandi põhjapoolmikus, vaade põhja poolt.

Foto 49. II kiht kaevandi lõunapoolmikus. Vaade S-poolt.

Foto 50. II kiht kaevandi lõunapoolmikus, vaade põhja poolt. Näha puidujäänuste kõrval olev lohk algses maapinnas.

Foto 51. II kiht kaevandi lõunapoolmikus, vaade põhja poolt. Näha puitehitise jäänused, selle kõrval vett täis valgunud lohk ning kivisem kõrgendik 2015. aasta kaevandi piiril.

Foto 52. II kiht kaevandi lõunaosas, vaade põhja poolt. Näha, et puidujäänused ulatuvad veidi kivi peale. Tagaplaanil kivine O-W-suunaline kõrgendik, mis oli jälgitav ka 2015. aasta kaevandis.

Foto 53. Profiil kaevandis II.

Foto 54. Puidujäänused kaevandi lõunapoolmikus.

Foto 55. Puidujäänused kaevandi lõunaosast.

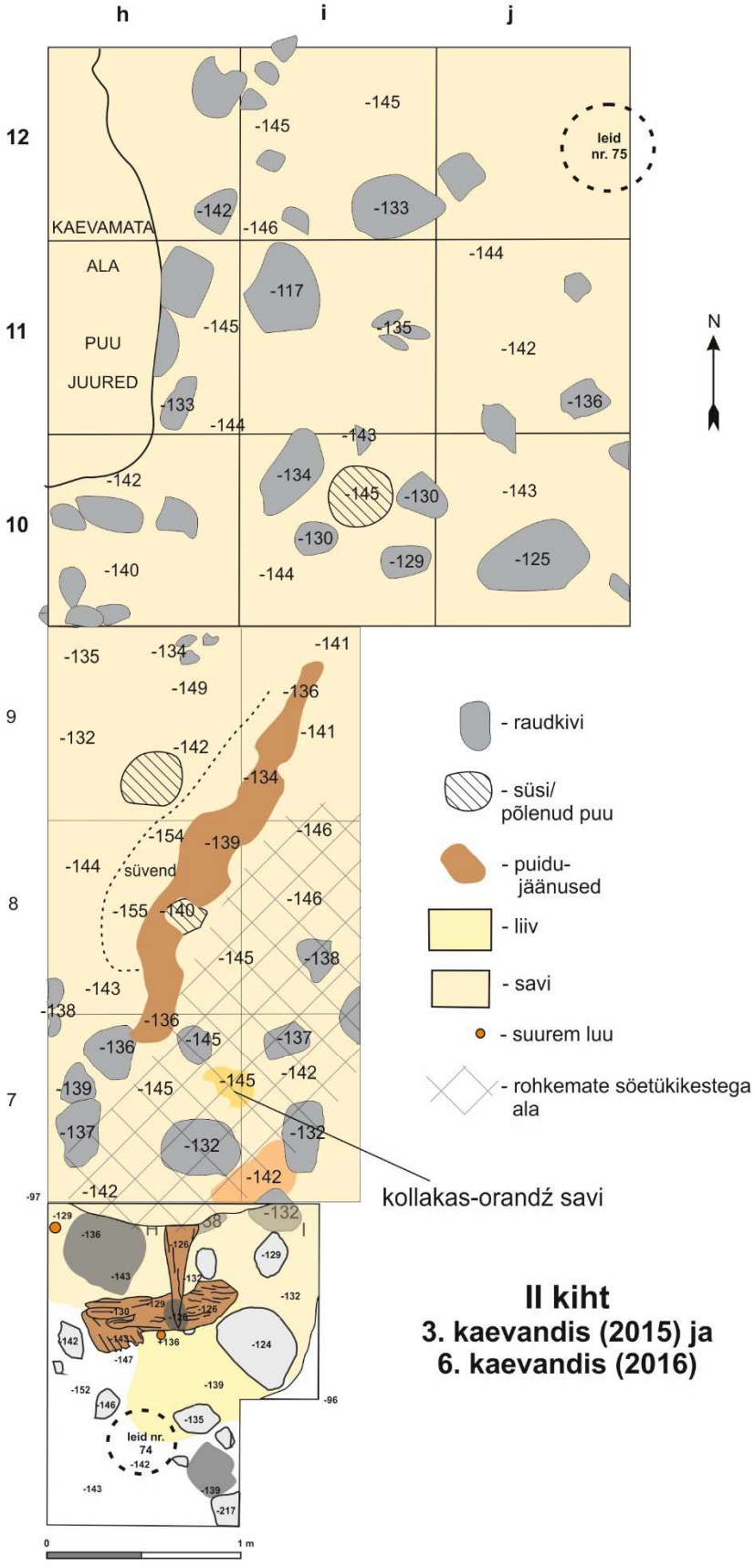

Joonis 8. II kiht.

2.2.3. Kokkuvõte kaevanditest 3 (2015) ja 6 (2016)

Kaevandid hõlmasid kokkuvõttes ala, mis jäi kahe suurema relvaohverduse (nr 74 ja 75) vahele sel moel, et relvade leiukohad jäid samuti kaevatud alale. Paljandus kunagine puitehitis, mis oli olnud NNO-SSW-suunas 4-4,5 m pikkune. Puidujäänuste vööndi otstes nii lõuna- kui ka põhjaküljel oli ümbritsevast veidi kõrgem kruusane ja väiksemate kividega puidujäänustele ristipidine vöönd laiusega ca 1 m. Puit ja süsi oli säilinud kohtades, kus algne maapind oli lohkus.

Ehitis oli põlenud, nagu osutasid mõned söestunud puidutükid ja nende ümruses kõikjal täheldatav väikeste söetükikestega kiht. Lohkudes ja alumises kihis oli puid jäänud kohati ka põlemata. Söetükikesi oli selgelt vähem kaevandite põhjaosas ja enamasti ka lääneosas.

Väikesed metall-leiud tulid välja peamiselt ruudust 9/h, loomaluid saadi aga neist veidi lõuna poolt, ruutudest 7/h ja 2015. aasta kaevandi loodeosast. Relvaohverdused, seevastu, paiknesid mõlemad puitrajatisest veidi väljaspool. Tegelikult jäid relvaohverdused ka savisest aluspinnast väljapoole, liivase aluspinna peale. Puidujäänustest jäi leid nr 74 ca poole m kaugusele, leid nr 75 aga söejäänustest ca 1,5 m kaugusele. Ehk olid need visatud puitehitisest madalasse vette? Võib veel kord märkida, et leiu nr 75 peal oli kivi – ehk olid relvad pandud koos kiviga mingisse kotti, et kindlustada nende püsimine madalas vees?

Foto 56. 2016. aasta kaevandid peale kinnijäämist. Vaade lõuna poolt.

3. 2015. aasta proovikaevand kaugemal soos – kaevand 4

Järgmise proovikaevandi, kaevandi nr 4 tegime kaevandist 3 14 m NO-suunas kohale, kus maapind tundus olevat veel niiskem, kui eespool (joonis 2). Konkreetsema koha valisime põõsaste paiknemise järgi, kuna eesmärgiks oli tuvastada, kui sügav oli veekogu olnud Viidumäe ohverdamiskoha kasutusajal ning kas ka sügavama veega areaalis võiks leiduda orgaanilisi jäänuseid. Kaevand oli tihedalt täis põõsaste juuri, nii et sirge serva hoidmine pudedas liigniiskesk pinnases osutus üsna võimatuks.
Kaevand nr 3 oli O-W-suunaline tranšee, laius W-poolses otsas ca 42 cm, O-poolses ca 52 cm, pikkus ca 3 m 65 cm. Šurfi N-poolsesse külge šurfi NW-nurgast 30 cm kaugusele sai tehtud laiendus mõõtudega 80 x 80 x 70 cm (joonis 7).

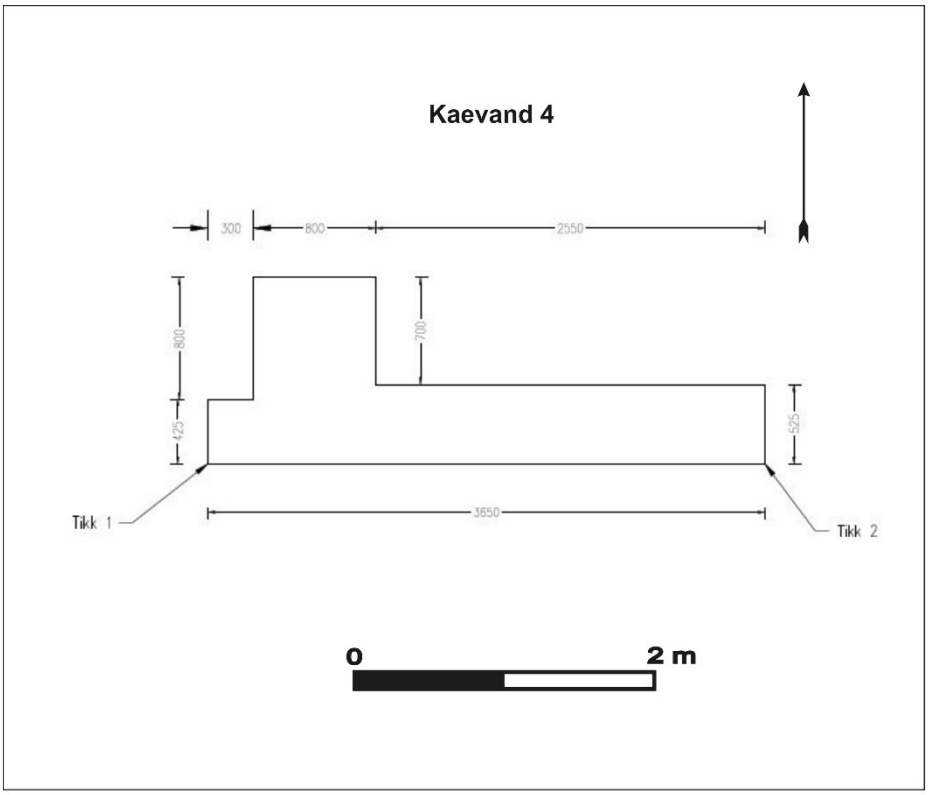

Joonis 9. Kaevand 4.

Proovikaevandis paljandus turbamuld ning selle all valge savikas pinnas, omaaegse veekogu põhi. Üllatuslikult polnud põhi sugugi sügavamal, kui relvaleidude kohas,

hoopis vastupidi. Liivane põhi tuli välja 25-30 cm sügavuses. Ka vett tuli kaevandisse sisse (algselt) vähem, kui relvleidude juures. Paljandus kolm suuremat reas paiknevat raudkivi (fotod 22 – 23), leide või midagi kultuurkihile viitavat ei saadud. Kivide puhul on väike võimalus, et need olid sinna mingil põhjusel toodud, kuna paiknesid turbakihi sees ja üksteise kõrval, kuna aga edasi kaevata polnud võimalik, jäi see küsimus lahtiseks.

Foto 57. Kaevand nr 4, vaade ca S-poolt.

Foto 58. Kaevand 4. Vaade W-poolt.

Foto 59. Kivid kaevandis 4. Vaade W-poolt.

Kaevandi nr 4 puhul tekkis sama, probleem, mis kaevandiga nr 3 – ootamatult hakkas väga tugevasti ja pikaajaliselt sadama, misjärel kaevand täitus kiiresti veega. Aluspõhja osas jäi seega veidi ebaselgeks, kas liiv, mis tundus olevat väga liikuv (näiteks sellesse kaevatud auk täitus kohe uuesti liivaga) ikka oli päris põhi. Puhastasime paduvihmas kaevandi välja kuni nimetatud liivakihini ning ajasime siis kinni.

4. 2015. aasta põhjapoolne proovikaevand – kaevand 5

2015. aastal tehti väike kaevand ka Viidumäe varem välja pakutud ohverdamiskoha piiridest väljapoole, kuigi kaitsevööndi sisse N-osasse (joonis 3). Nullpunktist 1 jäi kaevand 5133 m 110° suunas. Siin oli õigupoolest tegu detektorileiuga, mis aga osutus terveks leiukompleksiks. Maapind sellel kohal oli liivane, kergelt savikas. Märgalast jäi leiukoht seega väljapoole, kõrgemale alale. Leiukoht jäi seal kasvavast tammepuust vahetult NO-poole, osa leide saadi juurte vahelt ning mõned leiud võisidki teoreetiliselt jääda puu alla.

Esimesena leiti detektori signaali järgi rihmaotsikud, 8-10 cm sügavuselt. Järgmise detektorisignaali peale rajatud šurfis leidus rihmajagaja ja võti koos mõnede nelinurksete kaldristikujundiga naastudega. Need paiknesid puujuure juures 10–15 cm sügavusel liivases pinnases. Kohe sealsamas puujuure juures veidi sügavamal oli veel naaste ja rihmakannaga pannal. Signaale oli lähiümbruses rohkesti, üldiselt selles piirkonnas aga harva, mis näis viitavat signaalide kokkukuuluvusele, võib-olla peitleiule. Seetõttu otsustati rajada ristkülikukujuline kaevand mõõtudega 190 x 100 cm. Kaevandi pikemad küljed on NO-SW-suunalised. Enamus asju saadi 10-15 cm sügavuselt liivasest pinnasest, üksikud kuni 20 cm sügavusest.

Kaevandist leiti nii vöödetaile (rõngad, jagajad, naastud, pannal) kui ka vöö juurde kuuluda võinud esemeid (noad, võtmed, tuleraud) ning kaks esialgu määramatut raudeset (joonis 8). Pole võimatu, et leid kujutas endast ühte rikkalike kaunistuste ja aksessuaaridega ning ehk ka mitme harurihmaga vööd või näiteks vööd koos mõõgavööga, mis oli maapinnale laotatud. Võimalik, et tegu oli ka mitme vööga samas kohas. Üks ilma rihmakandadeta rõngas noatera lähedal võis pärineda noatupest või isegi pidemelt (joonis 8, leid nr 102). Kõik leiutud esemed dateerusid 11.-12.

sajandisse, seega hilisemasse aega, kui Viidumäe ohverduskoha teised seni teada olevad esemed.

Väljakaevamisel võis täheldada mõnes kohas (nt mõne vööjagaja juures) tumedamaid laike. Huvitavaim tumedam laik ilmus välja kaevandi S-nurgast, edasisel puhastamisel tuli seal välja pronksist lukudetailiga noakatke. Tumedam laik tundus algavat noaluku juurest, st ilmselt oli tegemist kõdunenud puust noapideme jäljega (joonis 7, leid nr 115).

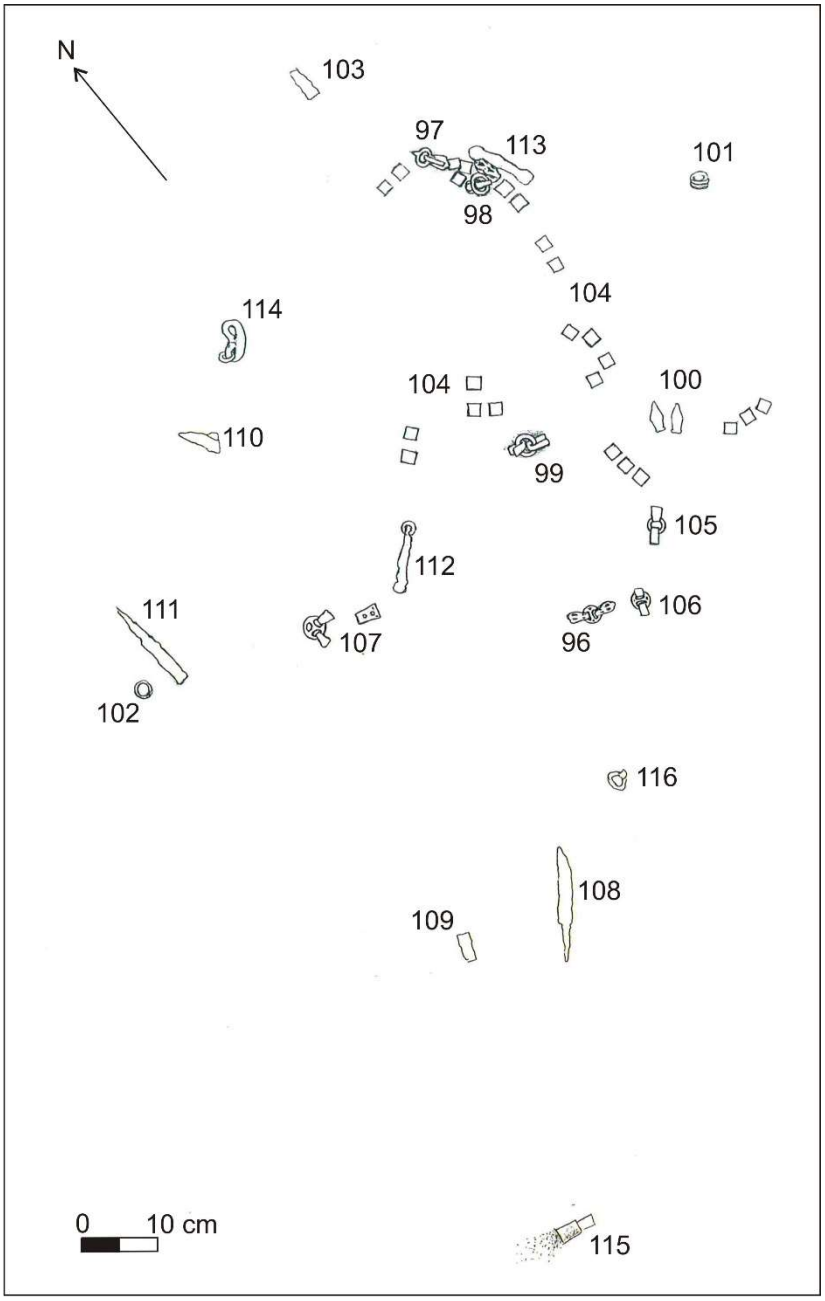

Joonis 10. Viidumäe N-osa kaevandi leiud.

Foto 60. Kaevand nr 5 peale esimeste leidude saamist. Vaade ca S-poolt.

Foto 61. Esemeid kaevandist nr 5 (leiud 97,98,113,104).

Foto 62. Kaevand nr 5, leiud nr 107, 110, 114.

Foto 63. Jagaja kaevandist nr 5, leid nr 106.

Foto 64. Nuga kaevandis nr 5, leid nr 108.

Foto 65. Noa lukk kaevandis nr 5, leid nr.115. Pinnases on näha tume jälg, mis on sinna tekkinud ilmselt käepideme kõdunemisest.

Foto 66. Esemeid kaevandist nr 5, leid nr 96.

Foto 67. Kaevandi nr 5 põhi.

5. Kokkuvõte

2015.-2016. aasta proovikaevandid jm. uuringud osutasid Viidumäe ohverdamiskoha väga pikaajalisele kasutamisele. Selle käigus on ohverdatud nii järsakule, selle jalamile kui ka sohu või kunagisse allikasse. Märgalale tehtud kaevanditest nr 3-s ja nr.6-s tulid välja põlenud puitkonstruktsiooni jäänused, millest vahetult väljapool saadi seni suurimad relvakogumid (nr. 74 ja 75). Põlenud puidujäänustega koos oli ka vähesel määral metallesemete, nt. ambsõlgede tükke ning loomaluid.

Enamik leiumaterjalist kuulub perioodi 6.-9. sajand, kuid on ka üksikuid rooma rauaaega dateerivaid esemeid. 10.-11. sajandi leide seni pole, kuid kaevandi nr. 5 leiukompleks tõestas, et ohverdusi on toodud Viidumäele ka veel 12. sajandil. Seni hiliseim leid – hoburaudsõlg – pärineb 13.-14. sajandist. ^{14}C analüüsi põhjal otsustades on samal ajal toimunud ka mingid parandus- või ümberehitustööd märgalalt leitud puitkonstruktsioonides.

Marika Mägi

Lisa 1.

2015. - 2016. aasta Viidumäe leidude nimekiri

TLÜ AI 7281:

2015. aasta leiud

59	Pulk, rd	ca 20 cm sügavuselt
60	Võitlusnoa käepide, küljes puidu jäänuseid(?), rd-pulgad, 2, põletamata luu tükk	ca 20 cm sügavuselt
61	Noa ktk, rd	ca 20 cm sügavuselt
62	Kabjanael, rd	ca 20 cm sügavuselt
63	Esemektk, rd	ca 20 cm sügavuselt
64	Karjasekeppnõela pea ktk, rd	ca 20 cm sügavuselt
65	Konks, rd	ca 20 cm sügavuselt
66	Nooleotsa ktk, rootsuga, rd	ca 20 cm sügavuselt
67	Nooleotsa ktk, rd	ca 20 cm sügavuselt, tipp W-poole, horisontaalses asendis
68	Õhuke rd-ese (arv hilisem?)	Arv. niitmise eest ära koristatud madala kivihunniku serva alt, ca 20 cm sügavuselt, kruusast
69	Nael, rd	ca 20 cm sügavuselt
70	Väike nuga, rd	ca 20 cm sügavuselt
71	Nooleots, 2 tükis, rootsuga, rd	maapinnalt, ilmselt sinna visatud
72	Eseme (kirve?) ktk, rd	ca 20 cm sügavuselt
73	Nooleots, rootsuga, rd	ca 20 cm sügavuselt
74	Odaots, rd; suur nuga, rd	ca 20-30 cm sügavuselt, niiskest alast
75	Kaheteraline mõõk 3 tükis, rd; odaotsad, 2, rd; angoo, rd	Veest, ca 40 cm sügavuselt; samas suurem rd-kivi

76	Odaots, väike, rd	Osalt suurema rd-kivi all, vees, ca 40 cm sügavuselt
77	Number on kogemata vahele jäänud	
78	Spiraalsõrmus, ornamenditud, pr	ca 15 cm sügavuselt
79	Pannal (?), rd	ca 20 cm sügavuselt
80	Valjapandla rihmahoidja (?), rd	ca 15 cm sügavuselt, soiselt alalt
81	Esemektk, rd	ca 15 cm sügavuselt, soiselt alalt
82	Kandilise pandla katke nõelaga, rd	ca 15 cm sügavuselt
83	Noa tera ktk, rd	ca 15 cm sügavuselt
84	Odaots, lehel kõrge hari, rd	ca 25 cm sügavuselt, soisest alast, valge mudakihi pealt
85	Rõngaspeaga nõela pea, pr	ca 30 cm sügavuselt, soisest alast, valge mudakihi pealt
86	Ambsõlg, hõbe+pronks+rd	ca 30 cm sügavuselt, soisest alast
87	Neet, suure ümmarguse peaga, rd	ca 15 cm sügavuselt
88	Nõela vars (arv rõngaspeaga nõelast), pr + mingi rd-ese (hilisem?)	ca 15 cm sügavuselt, järsaku ülaosast, ohverduskoha W-piirilt platvormi lähedalt
89	Pulk, rd	ca 15 cm sügavuselt
90	Nooleots, rd	ca 15 cm sügavuselt
91	Noa ktk, rd	ca 15 cm sügavuselt
92	Angoo ktk (?), rd	vesiselt alalt, ca 40 cm sügavuselt
93	Esemektk, rd	vesiselt alalt, ca 40 cm sügavuselt

94	Spiraalsõrmus, laia keskkeermega, pr + esemektk, rd	2015. aasta proovikaevandist ca 100 m W-suunas järsakul, järsaku laest 1 m madalamal

	Proovikaevamiste (6. – 8. juuli 2015) leiud
95	Odaots, horisontaalses asendis, märgala äärest, ca 40 cm sügavuselt
96	Vööjagaja, pr.
97	Pannal, pr.
98	Rihmajagaja, kahe kannaga, pr.
99	Rihmajagaja, kahe kannaga, pr.
100	Rihmakeeled, 2, pr.
101	Spiraalsõrmus,pr.
102	Rõngas, pr.
103	Raudeseme ktk.
104	Neljakandilised rihmanaastud, 29, pr.
105	Rihmajagaja kahe kannaga, pr.
106	Rihmajagaja kahe kannaga, pr.
107	Rihmajagaja kahe kannaga, pr.
108	Nuga, rd.
109	Raudese.
110	Noa ktk, rd.
111	Noa tera ktk, rd.
112	Võti, rd.

113	Võti, rd.
114	Tuleraud, kringlikujuline, rd.
115	Noa käepideme lukk ja tera ktk, rd ja pr.
116	Rõngas kannaga, rd ja esemekatke, pr(?)

2016. aasta leiud

117	Naha (??) tükikesed	12/i-j W-piiri keskelt, ca 32 cm süg.
118	Süsi	10/i, II kiht, kivide vahelt
119	Esemektk, pr.	10/i, II kiht, kivide vahelt
120	Süsi	10/j, II kiht
121	luutükid	7/h, I kiht
122	hammas	Tiku 8/h kohal, kõrgus -130 cm
123	lõualuu	Vt plaan, kõrgus -134 cm
124	Ketiktk, pr	Vt plaan, kõrgus -134 cm
125	Hambad	Vt plaan, kõrgus 136 cm
126	Esemektk, pr	Laienduse serv, I kiht
127	Naastuktk, pr	Mullahunnikust, I kiht
128	Esemektk, poolkera,hb	Vt plaan, I kiht
129	Pulk, rd	9/k, I kiht
130	Ambsõle ktk, hb	9/k, II kiht
131	Ketiktk-d, 2, pr	9/h, I kiht
132	puit	Kaevandi laiend, ruudud 9
133	Esemektk,	Kaevandi laiend, ruudu 9
134	luukild	
135	Punased esemektk-d	9/h, II kiht
136	Punased esemektk-d	9/h, II kiht

Lisa 2. Leidude pildid

TLÜ AI 7281:

59. Pulk, rd.

60. Võitlusnoa käepide, rd. Nagu Kivikoski 1973, Abb. 527. Viidumäelt on mõnedel andmetel leitud ka teine samasugune, kuid terve võitlusnuga. 6.-8. sajand.

61. Noa ktk, rd.

62. Kabjanael, rd.

63. Esemektk, rd.

64. Karjasekeppnõela pea ktk, rd. Rooma rauaajast kuni ca 7. sajandini.

65. Konks, rd.

66. Nooleotsa ktk, rootsuga, rd. 6.-9. sajand.

67. Nooleots, rd. 6.-9. sajand.

68. Plekitükk, rd. Hiline?

69. Nael, rd.

70. Nuga, rd.

71. Nooleots, rootsuga, 2 tükis, rd. 6.-9. saj.

72. Eseme (kirve?) ktk, rd.

73. Nooleots, rootsuga, rd. 6.-9. saj.

74. Odaots, rd ja suur nuga, rd. Odaots (läänemere)soome tüüp, nt Kivikoski 1973, Abb.536. 6.-8. sajand.

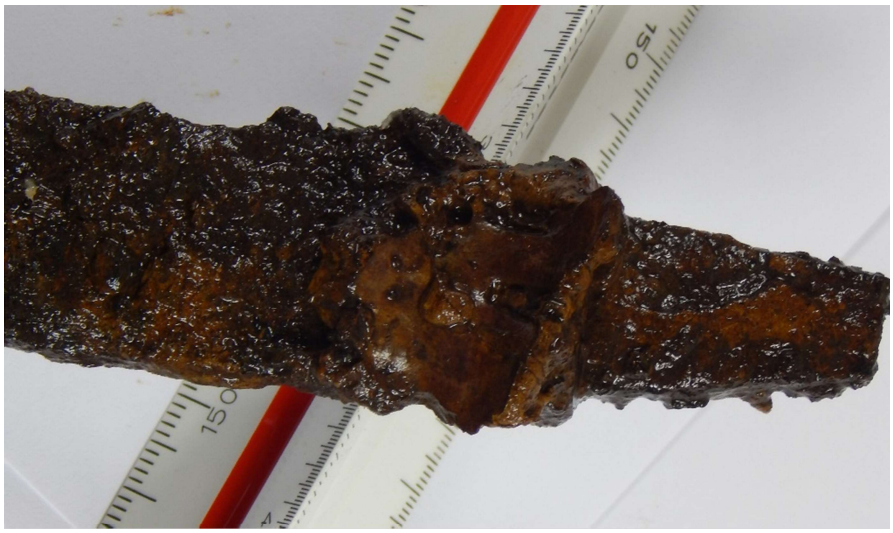

75. Relvaleid. Kaheteraline mõõk 3 tükis, rd + kaks odaotsa, rd + angoo, rd. Kobaras koos. 6.-8. sajand. (vt Kivikoski 1973, Taf. 57-62).

Mõõga tükid:

angoo:

odaotsad:

76. Odaots, rd. 6.,-9. saj.

77. Number vahele jäänud.

78. Spiraalsõrmus, ornamenditud, pr. Ristlõige lame ristkülik. Äärtes sirged jooned, keskel diagonaalis lamedad S-kujutised. Otsad veidi kitsenevad. Keskmine rauaaeg.

79. Pannal (?), rd.

80. Valjapandla rihmahoidja (?), rd.

81. Esemektk, rd.

82. Kandilise pandla ktk nõelaga, rd.

83. Noa tera ktk, rd.

84. Odaots, rd. Lehel kõrge hari. Rooma rauaaegne? (vrdl Kivikoski 1973, Taf. 7, 18).

85. Rõngaspeaga nõela pea, pr. Kaelaosa kolmnurkne, mõigastega, pea ristlõige ovaal. 7.-9. sajand (Mägi 1997).

86. Ambsõlg, pr+hb+rd. Lääne-Eestile iseloomulik ambsõle tüüp, M.-L. Rohtla klassifikatsiooni järgi tüp nr. 3. 4.-5./6. sajand (Rohtla 2005, 126-127).

150
200
80
90
RUMO_duo
200
150

87. Neet, suure ümmarguse peaga, rd.

88. Nõela vars, pr. Arvatavasti rõngaspeaga nõelast (Mägi 19979) +
Nõel, rd (võib-olla rauast fibulast nagu Salmes; Moilanen 2015)

89. Raudeseme ktk, pulk.

90. Nooleots, rd. Teravovaalse lehega ja rootsuga. 6.-9. sajand.

91. Noa ktk, rd.

92. Angoo ktk (?), rd.

93. Esemektk, rd.

94. Spiraalsõrmus, laia keskkeermega, pr. Keskkeermel kahekordsest täkkjoonest ornament. keerdude ristlõige lame. 8.-9. sajand?

95. Odaots, rd. Pajulehekujulise lehe ja pika putkega. Selline on Kivikoski 1973, Abb. 303. 6.-8. sajand.

Eraldi asetsenud vööleid:

96. Rihmajagaja, Ümmargune ja kaks kanda, pr. Stiliseeritud Urnesi ornamendiga. 12. sajand. Jets 2013, 91-203.

97. Pannal, pr. Ojamaa-balti tüüpi. 12. sajand. Nõela kand Urnesi ornamendiga. Jets 2013, 91-203.

98. Rihmajagaja, rõngas, kahe kannaga, pr. Kannad Urnesi orn. 11.-12. sajand. Jets 2013, 91-203.

99. Rihmajagaja + kaks kanda, pr. Nagu eelmine. 11.-12. sajand. Jets 2013, 91-203.

100. Rihmakeeled, 2, pr.11.-12. sajand. Mägi 2002, 98.

101. Spiraalsõrmus, pr.

102. Rõngas, pr.

103. Raudeseme ktk. Ühest otsast lamenev pulk.

104. Rihma ilunaastud, ruudukujulised, 29, pr. Kaunistatud õiekujulise ornamendiga. 10.-12. sajand (Mägi 2002, 96-99).

105. Rihmajagaja, lame rõngas, pr, kahe pronksplekist kannaga.

106. Rihmajagaja, lame rõngas, pr, kahe pronksplekist kannaga.

107. Rihmajagaja kahe kannaga, p. Jagaja ümmargune, kolmeosaline. Kannad plekist. 11.-12. sajand.

108. Nuga, rd.

109. Raudese.

110. Noa ktk, rd.

111. Noa tera ktk, rd.

112. Võti, rd. Ümmarguse otsaga, teises otsas rõngas. Noorem rauaaeg. 10.-12. sajand ((Mägi 2002, 93-94).

113. Võti, rd. Ümmarguse otsaga, teises otsas rõngas. Noorem rauaaeg. 10.-12. sajand (Mägi 2002, 93-94).

114. Tuleraud, kringlikujuline, rd.

115. Noa käepide, lukk ja tera ktk, rd+pr. Käepide ornamenditud stiliseeritud Urnesi ornamendiga. 12. sajand.

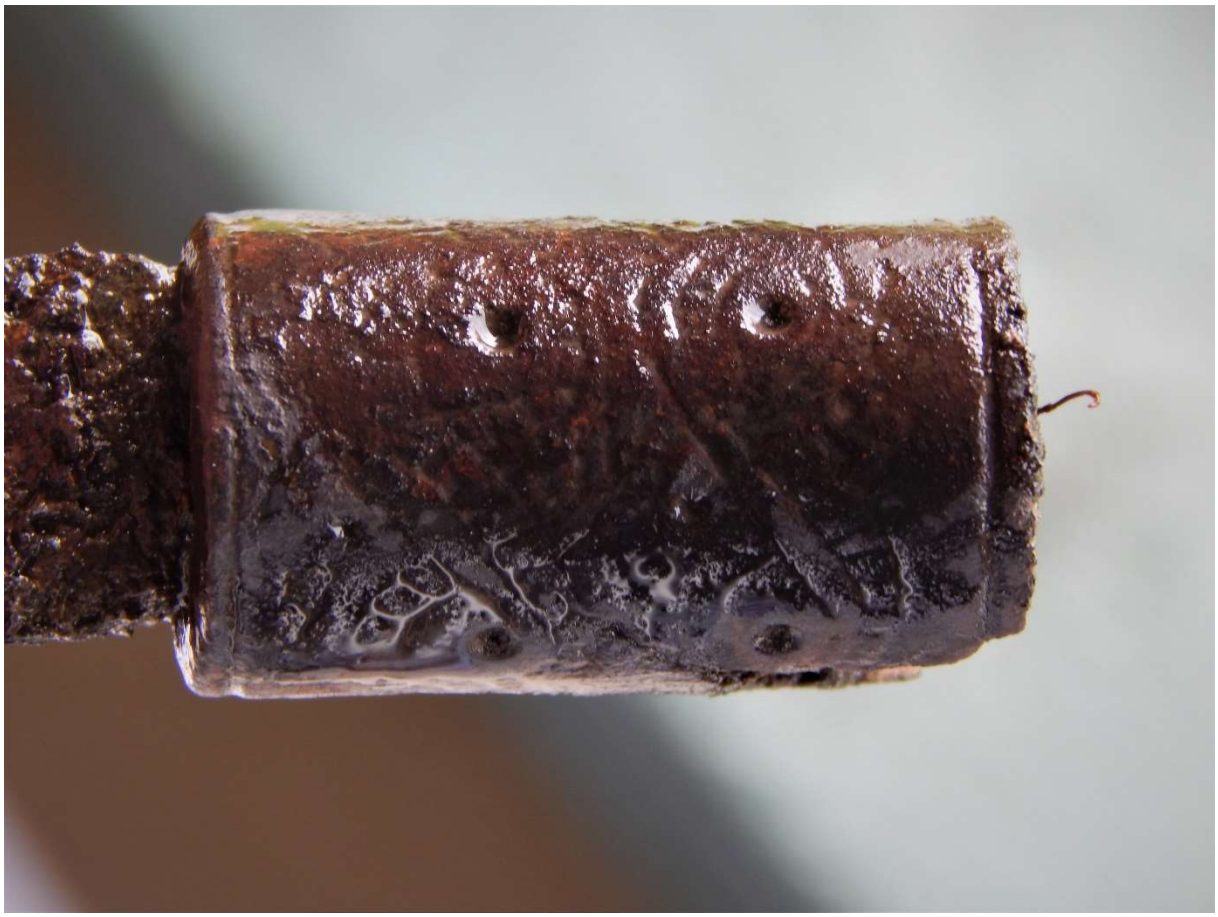

116. Rõngas kannaga, rd ja esemektk, pr (?)

Kasutatud kirjandus:

Jets, I. 2013. Lahingu maod. Skandinaavia 9.-11. sajandi sajandi kunstistiilid Eesti arheoloogilistel leidudel. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Kivikoski. E. 1973. Die Eisenzeit Finnlands. Bildwerk und Text. Helsinki.

Moilanen, U. 2015. Hauta-antimena sankasolki – Kuka käytti rautaisia solkia nuoremmalla rautakaudella? – Kalmistopiiri, toukokuu 9, 2015. Kättesaadav https://kalmistopiiri.wordpress.com/2015/05/09/hauta-antimena-sankasolki-kuka-kaytti-rautaisia-solkia-nuoremmalla-rautakaudella/, 22.01.2017.

Mägi, M. 1997. Eesti merovingi- ja viikingiaegsed rinnanõelad – võõrapärased ja omad. - Eesti Arheoloogia Ajakiri 1997, 1, 26-83.

Mägi, M. 2002. At the Crossroads of Space and Time. Graves, Changing Society and Ideology on Saaremaa (Ösel), 9th–13th centuries AD. (CCC papers, 6). Visby University Colleague; Institute of History, Tallinn. Tallinn.

Rohtla, Mari-Liis. 2005. Crossbow Fibula as a Reflection of Social Status and Relations. – Lang, V. (ed.) Culture and Material Culture. Interarchaeologia, 1. Tartu – Riga – Vilnius, 121-145.

Lisa 3. 14C analüüside tulemused

Results of calibration of 14C dates – order 9201/14.

Given are intervals of calendar age, where the true ages of the samples encompass with the probability of ca. 68% and ca. 95%. The calibration was made with the OxCal software.

OxCal v4.2.3 Bronk Ramsey (2013); r:5
IntCal13 atmospheric curve (Reimer et al 2013)

Viidumäe 1 R_Date(1260,30)
68.2% probability
690AD (59.3%) 751AD
761AD (8.9%) 770AD
95.4% probability
669AD (85.3%) 779AD
791AD (5.9%) 829AD
838AD (4.2%) 865AD

Poznań, 19-01-2015

Report

on C-14 dating in the Poznań Radiocarbon Laboratory

Customer: **Dr Marika Mägi**
Institute of History
Tallinn University
Rüütli 6
10130- Tallinn
Estonia

Job no.: 9201/14

Sample name	***Lab. no.***	***Age 14C***	***Remark***
Saunamäe 1	Poz-67812	**2775 ± 35 BP**	3,0%N 10,7%C, 9,3% coll
Viidumäe 1	Poz-67813	**1260 ± 30 BP**	3,3%N 9,7%C, 10,1% coll

Comments: Resuklts of calibration of 14C dates enclosed

Head of the Laboratory

Prof. dr hab. Tomasz Goslar

Poznań, 16-11-2015

Report

on C-14 dating in the Poznań Radiocarbon Laboratory

Customer: **Dr Marika Mägi**
Institute of History
Tallinn University
Rüütli 6
10130- Tallinn
Estonia

Job no.: 10135/15

Sample name	***Lab. no.***	***Age 14C***	***Remark***
Viidumäe 2	Poz-75894	**1560 ± 30 BP**	

Comments: Results of calibration of 14C dates enclosed

Head of the Laboratory

Prof. dr hab. Tomasz Goslar

Results of calibration of 14C dates – order 10135/15.

Given are intervals of calendar age, where the true ages of the samples encompass with the probability of ca. 68% and ca. 95%. The calibration was made with the OxCal software.

OxCal v4.2.4 Bronk Ramsey (2013); r:5
IntCal13 atmospheric curve (Reimer et al 2013)
Viidumäe 2 R_Date(1560,30)
68.2% probability
430AD (52.6%) 493AD
510AD (5.4%) 518AD
528AD (10.2%) 541AD
95.4% probability
420AD (95.4%) 565AD

RADIOCARBON CALIBRATION PROGRAM*

CALIB REV7.1.0

Copyright 1986-2016 M Stuiver and PJ Reimer

*To be used in conjunction with:
Stuiver, M., and Reimer, P.J., 1993, Radiocarbon, 35, 215-230.

Sample ID
Tln3873
Viidumäe nr 2
Radiocarbon Age BP 760 +/- 55
Calibration data set: intcal13.14c # Reimer et al. 2013

% area enclosed	cal AD age ranges	relative area under probability distribution
68.3 (1 sigma)	cal AD 1220- 1283	1.000
95.4 (2 sigma)	cal AD 1160- 1305	0.966
	1364- 1384	0.034

Median Probability: 1250

References for calibration datasets:
Reimer PJ, Bard E, Bayliss A, Beck JW, Blackwell PG, Bronk Ramsey C, Buck CE Cheng H, Edwards RL, Friedrich M, Grootes PM, Guilderson TP, Haflidason H, Hajdas I, Hatté C, Heaton TJ, Hogg AG, Hughen KA, Kaiser KF, Kromer B, Manning SW, Niu M, Reimer RW, Richards DA, Scott EM, Southon JR, Turney CSM, van der Plicht J.
IntCal13 and MARINE13 radiocarbon age calibration curves 0-50000 years calBP
Radiocarbon 55(4). DOI: 10.2458/azu_js_rc.55.16947

Comments:
* This standard deviation (error) includes a lab error multiplier.
** 1 sigma = square root of (sample std. dev.^2 + curve std. dev.^2)
** 2 sigma = 2 x square root of (sample std. dev.^2 + curve std. dev.^2)
where ^2 = quantity squared.
[ ] = calibrated range impinges on end of calibration data set
0* represents a "negative" age BP
1955* or 1960* denote influence of nuclear testing C-14

NOTE: Cal ages and ranges are rounded to the nearest year which may be too precise in many instances. Users are advised to round results to the nearest 10 yr for samples with standard deviation in the radiocarbon age greater than 50 yr.